

Міністерство освіти та науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Психолого-природничий факультет
Кафедра екології, географії та туризму

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри

_____ Лико Д.В.
(підпис) (ініціали, прізвище)

“ _____ ” _____ 2021 року

Пояснювальна записка
до кваліфікаційної роботи бакалавра

зі спеціальності _____ 014.07 «Середня освіта (Географія)» _____
(код і назва)

на тему: _____ «Впровадження активних методів навчання географії
(на прикладі 7 класу)» _____

Виконав (-ла): студент (-ка) ІV курсу, групи _____ Г-41 _____
(шифр групи)

_____ Бринчук Тетяна Василівна _____
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Керівник старший викладач кафедри екології, _____
_____ географії та туризму РДГУ Якута О.О. _____
(посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали) (підпис)

Рецензент професор, доктор педагогічних наук, доцент кафедри екології, _____
_____ географії та туризму РДГУ Войтович Оксана Петрівна _____
(посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали) (підпис)

Засвідчую, що кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Студент _____
(підпис)

Оцінка за результатами захисту:

Національна шкала _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ЄКТС _____

Рівне – 2021 року

Зміст

Вступ	3
Розділ 1. Методи навчання (класифікація)	6
1.1. Еволюція процесу навчання	6
1.2. Підходи до класифікації методів навчання	8
1.3. Класифікація методів за характером сприйняття інформації	12
1.4. Класифікація методів за характером самостійної пізнавальної діяльності	17
Розділ 2. Сутність активних методів навчання	22
2.1. Теоретичні основи активних методів навчання	22
2.2. Дидактичні основи активних методів навчання	25
2.3. Передумови застосування активних методів навчання	27
Розділ 3. Впровадження активних методів навчання при вивченні географії у 7 класі	32
3.1. Вікові особливості учнів 7 класу	32
3.2. Застосування активних методів навчання при вивченні географії у 7 класі	33
3.3. Професійні якості вчителя для реалізації активних методів навчання	38
3.4. Складнощі для вчителів та учнів у процесі застосування активних методів навчання	40
Висновки	42
Список використаних джерел	44
Додатки	46

Вступ

У час складних реформ сучасної української шкільної освіти, епідеміологічних викликів, переходом до комбінованого навчання, ми переконані, що урок – це основна форма здійснення навчально-виховного процесу. Звісно, що зазнають змін його функція та організація, оскільки вже абсолютно недостатньо перевіряти знання учнів, а необхідно формувати компетентності, які знадобляться у професійній та особистісній взаємодії.

Вчитель не лише має викладати свій предмет, а і аналізувати знання, отримані здобувачами освіти з інших предметів та відкритих джерел.

У таких умовах учні не просто слухають педагога, а взаємодія відбувається за допомогою діалогів. Сучасні уроки стають особистісно зорієнтованими.

Актуальним завданням в процесі навчання географії є розвиток в учнів комунікативних компетентностей, уміння висловлювати свою позицію, вислуховувати іншого, тактовно заперечувати, переконувати у правильності власної позиції чи змінювати її під тиском переконливих аргументів. У швидко змінюваній реальності вкрай важливим стає формування таких рис особистості як активність, самостійність, творчість, адаптивність до нових реалій. Сучасні освітні стандарти унеможливають суто інформаційну діяльність вчителя, авторитарний стиль викладання, пасивність учнів [10].

Педагогічна майстерність учителя натепер визначається не лише знаннями свого предмета, а й вдалим володіння методами і прийомами навчання.

На сучасному етапі розвитку освіти важливим фактором є розвиток дитини її інтелектуальні здібності, психо-фізіологічне здоров'я та творчий потенціал. На даний час в освітньому процесі намітилося велика кількість позитивних тенденцій, зокрема: створюються різноманітні педагогічні підходи, збільшується роль активних методів у процесі навчання загалом, і географії зокрема. Проте практична основа використання активних методів навчання в географії в окремих класах ще не достатньо висвітлені та описані в літературі.

Сучасний урок – такий, на якому вчитель вмiло використовує усi можливостi для активного розумового росту учня, глибокого i свiдомого засвоєння знань, формування моральних пiдвалин. I якщо ранiше вчитель просто формував новi знання, то тепер слiд так органiзувати навчальний процес, щоб учень сам дiйшов потрібного висновку [6].

Тому проблема використання активних методiв одна з актуальних на даний час у системi шкiльної географiчної освiти, що i зумовило вибiр такої теми дослідження

Проблема впровадження активних методiв у процес навчання географiї є дуже актуальною, тому її у своїх працях висвітлювали такі вiтчизнянi вченi як С. Петровський, Б. Єсипов, М. Данилов, М. Статкiн, I. Лернер, та Е. Галант. Кожен з цих педагогiв розробив власну класифiкацiю, яка видiлялася за певними ознаками та дiями педагога.

Над психолого-педагогiчним базисом, який був спрямований на розробку концепцiї навчально пiзнавального процесу працювали в 30-х р. В.В. Давидова, А.Н. Леонтiєва, Л.С. Виготський.

Об'єкт дослідження – активнi методи навчання географiї у 7 класi.

Предмет дослідження – теоретичнi i практичнi аспекти впровадження активних методiв навчання географiї на прикладi 7 класу.

Мета дослідження: полягає у дослідженнi активних методiв навчання географiї та їх впровадження в освiтнiй процес на прикладi 7 класу.

При виконаннi даного дослідження було використанi такі **завдання:**

1. Проаналiзувати класифiкацiю активних методiв навчання;
2. Дослiдити теоретичнi основи активних методiв навчання;
3. Проаналiзувати дослідження застосування рiзних методiв навчання у географiї;
4. Дослiдити застосування активних методiв навчання географiї;
5. Проаналiзувати сучасний етап впровадження активних методiв в навчальний процес;

6. Визначити умови ефективності та доцільності використання активних методів навчання з географії в сьомому класі;
7. Дослідити вікові особливості семикласників;
8. Розробити завдання для уроків з елементами практичного застосування активних методів.

Розділ 1. Методи навчання (класифікація)

1.1. Еволюція процесу навчання

Я.-А. Коменський у своїй роботі «Велика дидактика» [3], що побачила світ у далекому 1657 році, почав вживати термін «дидактика» у нашому сучасному її розумінні. Він у своїй педагогічній праці розробив дидактичні принципи навчання, методи і прийоми навчання, вперше описав та охарактеризував класно-урочну форму навчання.

Дидактичну концепцію Я.-А. Коменського можна охарактеризувати рядом положень:

- 1) зовнішні органи чуттів є основним джерелом пізнання;
- 2) у процесі навчання на основі чуттєвих відчуттів ті хто навчається пізнають явища, поступово переходять від простого до складного, і так само від конкретного до абстрактного;
- 3) учні засвоюють знання активно, аналізуючи досліджувані речі, обговорюючи, повторюючи, виявляючи при цьому свою самостійність;
- 4) причинні зв'язки явищ з'ясовуються у процесі навчання;
- 5) навчання має бути легким, викликати в учнів бажання вчитися, при цьому також має забезпечувати глибокі та міцні знання;
- 6) і як результат навчання має бути освічена людина, яка вміє використовувати здобуті знання в житті та у практичній діяльності.

Наступний етап розвитку пов'язують з видатними французькими просвітителями-педагогами XVIII ст. Ж.-Ж. Руссо, К.-А. Гельвецієм, Д. Дідро, А. Гольбахом та іншими. Педагоги виступали за з'єднання навчання із ремісничою працею, навчальний процес поєднувати з активностями, спиратися на досвід та спостереження учнів, критикували зазубрювання інформації та використання лише книжних знань.

Швейцарський педагог Й.-Г. Песталоцці спробував поєднати дитячу працю на фабриці з навчанням; прагнув будувати процес навчання на основі чуттєвих відчуттів, які вчитель спрямовує безпосередньо до поставлених педагогічних завдань і вони стають засобом розвитку психічних здібностей. На думку Й.-Г. Песталоцці, лише знання, що супроводжуються вміннями та навичками, сприятимуть застосуванню їх на практиці; а глибокі знання будуть можливі за умови, що їх набудуть в певній послідовності, систематизовано.

Видатний німецький педагог А. Дістервег зосередився на дидактиці середини ХХ ст. і розглядав навчальний процес розвиваючим пізнавальні можливості учнів і сприяючи формуванню в них самостійності та ініціативності. Він вважав, що здобуття учнями глибоких знань стане можливим лише за умови виявлення їхньої активності у процесі навчання. Щодо ролі вчителя, то він має лише спонукати учня до пізнання та допомагати йому отримувати нові знання. Для цього необхідно пояснити дітям методи пізнання процесів, фактів, явищ.

Вагому роль також має вчення про дидактику видатного російського педагога К. Ушинського. Він процес навчання поділив на три послідовні етапи:

- 1) чуттєве пізнання — дія предметів зовнішнього світу на учня; а також перетворення його через усвідомлення на уявлення;
- 2) розумове пізнання — трансформація уявлень через з'ясування істотних ознак предметів, узагальнення, перетворення на поняття;
- 3) ідейне пізнання — формування деякого переконання, бачення картини світу, який безпосередньо впливає на діяльність людини.

Створена К. Ушинським дидактична система не втрачає своєї актуальності й понині.

1.2. Підходи до класифікації методів навчання

На кожному етапі свого розвитку дидактика вирішує завдання вдосконалення освіти і навчання відповідно до потреб суспільства і суспільно-економічних умов. У період розбудови національної школи, окрім удосконалення змісту навчання, модернізації його форм і методів, важливо оптимізувати процес навчання, тобто організувати його на таких засадах, щоб досягти найкращих результатів у навчанні за найменших витрат часу і зусиль. Усе це має відбутися водночас з інтенсифікацією процесу навчання. Йдеться про таку організацію процесу навчання, за якої збільшується працездатність учнів і вчителів, підвищується продуктивність їх праці, зростають пізнавальна самостійність, ініціатива і творча активність. Сучасна школа не може базуватися на примусі, що призводить до формування безініціативної особистості. Посилення міжпредметних і внутріпредметних зв'язків дає змогу, по-перше, заощаджувати навчальний час, по-друге, ефективніше формувати науковий світогляд, спираючись на філософську ідею єдності між предметами і явищами [20].

Процес навчання формують тісно пов'язані між собою компоненти: цільовий (постановка конкретної мети вивчення навчального матеріалу на уроці, вивчення навчальної дисципліни та освітньої мети навчально-виховного закладу певного типу); стимулююче-мотиваційний (створення умов, які спонукають учнів до активної навчально-пізнавальної діяльності, формують у них позитивну мотивацію цієї діяльності); змістовний (оптимальний підбір предметів навчального плану, змістовність навчальних програм і підручників, а також продуманість змісту кожного навчального заняття); операційно-дієвий (вдалий підбір прийомів, методів і організаційних форм навчання, оптимальне поєднання фронтальної, групової та індивідуальної роботи щодо засвоєння учнями змісту навчального матеріалу, вироблення в них відповідних умінь та навичок); контроль-регулюючий (контроль за засвоєнням учнями знань, набуттям умінь і навичок, внесення необхідних коректив до змісту і методики

навчання з метою підвищення ефективності процесу навчання); оцінно-результативний (виявлення рівня знань, умінь і навичок кожного учня, визначення причин неуспішності в кожному конкретному випадку і відповідна робота щодо їх усунення) [20].

Навчальний процес є надзвичайно динамічним. Рушійними силами є його суперечності: зростаючі вимоги суспільства до процесу навчання і загальний стан цього процесу, що потребує постійного вдосконалення; досягнуті учнями рівень знань, умінь та навичок і знання, вміння й навички, що необхідні для вирішення поставлених завдань; між загальним способом викладу матеріалу і індивідуальним характером його засвоєння; між теоретичними знаннями і вмінням використовувати їх на практиці тощо. Завдання вчителя полягає у з'ясуванні та використанні даних суперечностей для активізації пізнавальної діяльності учнів.

Методи навчання пов'язані з рівнем розвитку суспільства, науки, техніки й культури. У давні часи і на початку середніх віків, коли багата верхівка готувала своїх нащадків лише до світського життя, а не до трудової діяльності, у навчанні використовувалися догматичні методи, що ґрунтувалися на заучуванні навчального матеріалу. Епоха великих відкриттів і винаходів покликала до життя потребу в знаннях, у край необхідних людині. Формуються і розвиваються методи, що спираються на наочність, методи, звернені до свідомості й активності учнів у навчанні, практичні методи навчання.

Сучасна школа висуває свої вимоги до методів навчання. Це стосується і розбудови української школи взагалі, та удосконалення методики навчання зокрема. Не випадково в Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») одним із шляхів реформування загальної середньої школи названо науково-дослідну та експериментальну роботу щодо впровадження педагогічних інновацій, інформатизації загальної середньої освіти [20].

У сучасній школі ефективність навчання залежить від здатності вчителя обрати метод чи прийом навчання відповідно до конкретної теми та для кожного уроку.

Методи навчання класифікують із урахуванням того, які дидактичне завдання вони мають вирішувати. У критеріях класифікації має виявлятися внутрішня суть методу, а також форма взаємодії вчителя та учнів як засіб управління їх діяльністю з пізнання.

На сьогоднішній день існує більше сотні визначень поняття «метод», кожен з яких є вдало сказаним. В більшості випадів метод навчання трактується як засіб, який допомагає активізувати пізнавальну діяльність учнів, що має виконувати виховну, розвивальну та навчальну функцію.

Метод навчання — взаємопов'язана діяльність учня та вчителя, їх спільна праця яка спрямована на засвоєння учнями системи знань, набуття різних умінь і навичок, їх виховання і загальний розвиток [4].

З огляду на дане визначення можна зробити висновок, що використання різноманітних методів навчання дозволить педагогу краще пояснювати певний матеріал, що в свою чергу дозволить збільшити якість та ефективність засвоєння дітьми поданої інформації. Наявність широкого спектру методів та прийомів, є одним із чинник для зацікавлення школярів у процесі вивчення шкільного курсу географії.

У дидактиці розглядають різні критерії та підходи до класифікації методів навчання.

Класифікація методів навчання дозволяє систематизувати науково-педагогічні знання про методи навчання. Вона має теоретичне і практичне значення. Теоретичне значення цього полягає у тому, що, здійснюючи класифікуючи методи навчання за різними основами, ми отримуємо все глибші знання про метод навчання як один із елементів дидактичної системи, який дає пояснює як здійснювати процес навчання.

Існує різноманітна та значна за кількістю класифікація методів навчання (Рис.1.1). Всі вони певним чином характеризують методи відносно того яким чином вони застосовуються у педагогічній практиці.

Рис. 1.1 – Класифікація методів навчання

1.3. Класифікація методів за характером сприйняття інформації

До груп методів навчання за характером сприйняття інформації відносять словесні, наочні та практичні методи. Дану класифікацію розробили ряд вчених-педагогів, а саме Е. Галант, С. Петровський, А. Алексюк, П. Гальперин та інші.

Практичні методи – використовуються для різноманітної діяльності вчителя та учня, але потребують великої самостійності учнів у навчанні, їхніх зусиль та застосування уже засвоєної теоретичної бази на практиці. Саме за допомогою такого методу можна перевірити, поглибити та закріпити уже сформовані навички та вміння в учнів. До них відносяться такі види робіт: практичні заняття, вправи, дослідні та лабораторні, роботи.

Вправи — цілеспрямоване, багаторазове повторення учнями певних дій та операцій (розумових, практичних) для формування навичок і вмінь. За формою навчальної діяльності учнів вправи поділяються на усні, письмові, графічні, технічні [4].

На уроках географії учні виконують такі письмові вправи як географічні диктанти, різноманітні види переписування, реферати і повідомлення. До графічних вправ відноситься – креслення та малювання, а ось до усних вправ належить - географічний опис певного об'єкта, явища або процесу, доповідь на певну тематику задану вчителем, і усна відповідь учня на питання.

Якщо класифікувати вправи за навчальною метою, то вони можуть бути пробні, вступні, творчі, контрольні, тренувальні. За допомогою вступних вправ вчитель має відмінну можливість вдало поєднати усну розповідь, пояснення разом з показом певних ілюстрацій або ж карт на яких він відтворює певну дію, яку в свою чергу повинні повторити учні.

Широке використання мають пробні вправи, найкраще їх застосовувати коли відповідний матеріал на уроці не є чітко засвоєний учнями. Даний тип вправ поділяються на три види:

- коментовані;
- пояснювальні;
- попереджувальні (За Волковою Н.П. [4]).

Для того, щоб учень міг проявити себе, свої здібності, уже засвоєні та сформовані різноманітні уміння та навички, теоретичну базу, проявити свою самостійність – найліпшою типом вправ – будуть творчі вправи.

Варто також наголосити на тому, що використання вправ на уроці географії має містити певну послідовність виконання дій.

По-перше, варто поділити матеріал вправ на окремі частини, для того, щоб учні чітко розуміли кожен елемент із поданого завдання.

По-друге, наступним етапом є поєднання раніше відокремлених елементів вправ та з'ясування ефективності їхнього використання. Велику увагу на виконання вправ та її елементів має звертати в першу чергу вчитель, таким засобом він має розвинути в дітей вміння самостійно працювати, сформувати навичку самоконтролю, а також не забувати аналізувати їхні досягнення і надавати, якщо цього потребує ситуація-коректив.

Лабораторні роботи — вивчення у школі природних явищ за допомогою спеціального обладнання. [4]

На основі поданого поняття, можна зробити висновок, що такий вид роботи дуже добре сприяє об'єднанню практики та теорії, діти навчаються працювати з різним приладами і обладнанням, обробляти, аналізувати власні результати дослідження і обґрунтовано оцінювати їх.

Головна особливість словесних методів навчання полягає у тому, що інформація подається учням через слово педагога, а її сприймання відбувається у процесі слухання. Усю різноманітність словесних методів іноді зводять до двох методів:

- запитального — бесіда;
- викладального — лекція, пояснення, розповідь, інструктаж, робота з підручником (Рис. 1.2).

Рис. 1.2. Словесні методи навчання

Словесні методи навчання є найрізноманітнішими у вивченні географії у 7 класі, вони характеризуються своєю багатосторонністю, а також тим, що подання певної інформації є набагато цікавішим для дітей. Особливо можна виділити бесіду, за допомогою якої відбувається обмін інформацією між вчителем та учнем. Більш складними на засвоєння певної теоретичної бази є розповідь, лекція і пояснення. Це пояснюється тим, що дітям даної вікової категорії важко сприймати довгу розповідь вчителя.

Бесіда — діалогічний метод навчання, за якого вчитель із допомогою вдало поставлених питань спонукає учнів відтворювати раніше набуті знання, робити самостійні висновки-узагальнення на основі засвоєного фактичного матеріалу [4].

Бесіда відноситься до активних методів навчання, і проводиться вона за допомогою тісного взаємозв'язку, а саме діалогу між учнем та педагогом. Вона

проводиться на такому рівні взаємодії, коли вчитель задає питання, а учень на нього відповідає, або ж навпаки. В свою чергу існує певна класифікація питань:

1. Питання- «Де?», «Коли?», «Що?» несуть інформаційний характер, і відносяться до пояснювальної бесіди;
2. Питання-« Як Ви вважаєте?», «Чому?», « Як на Вашу думку?» мають проблемний напрямок, і вони вже відносяться до евристичної бесіди. На даному етапі, учні застосовують своє креативне та творче мислення. Найвищим етапом такого типу бесіди є дискусія.

Розповідь — образний, динамічний, емоційний виклад інформації про різні явища і події [4].

Основними ознаками розповіді є короткий проміжок часу, відведений на неї (7-10 хв.), наскільки доступно в ній подається навчальний матеріал, відсутністю додаткових взаємних запитань від вчителя та учнів. Доповідач може застосовувати різноманітні вислови, наводити яскраві приклади, порівнювати певні явища, процеси, предмети та об'єкти і також користуватися наочними засобами такими як карти, фото, портрети, аерофотознімки тощо.

Виділяють три типи розповіді:

- розповідь-вступ (застосовують перед вивченням нової теми для стимулювання та актуалізації опорних знань);
- розповідь-викладання (пояснення);
- розповідь-завершення (проводять після вивчення теми з метою підбиття підсумків).

Лекція — інформативно-доказовий виклад великого за обсягом, складного за логічною побудовою навчального матеріалу [4].

Найчастіше використовують її в закладах вищої освіти, головною особливістю є строгість викладення науково-теоретичного матеріалу. А в закладах середньої освіти вона використовуються не часто, переважно під час пояснення певної теми у старших класах, з метою ознайомлення із лекційною системою, яка використовується в університетах, інститутах, академіях та

інших закладах. Що дозволить підготувати дітей до особливостей навчального процесу у вищій школі.

Невід'ємною частиною навчального процесу в школі є робота дітей з підручником. Вони повинні вміти самостійно опрацьовувати необхідний текст, який був заданий вчителем, а також виділяти головну інформацію та другорядну, що дає змогу краще зрозуміти та засвоїти поданий матеріал, закріпити його і цим самим проявити свою самостійність у навчанні. Яким би простим, на перший погляд, не здавався процес роботи з підручником, він все ж таки передбачає дотримання певних вимог і рекомендацій.

До наочних методів навчання відносять: ілюстрування, демонстрацію, самостійне спостереження [4].

Ілюстративний метод передбачає підкріплення статичних засобів, таких як картина, малюнок, карта, плакат, додатковими ілюстраціями. У той час як метод демонстрації пов'язаний із показом дослідів, приладів, різних препаратів. До демонстраційних методів також можна віднести показ науково-документальних фільмів та відео-роликів. Однією з особливостей наочних методів є те, що вони взаємопов'язані із словесними, найчастіше вони їх доповнюють.

Під методом спостереження розуміють не просте отримання інформації з різних книг, але із життя, власних спостережень, що ґрунтуються на спогляданні за середовищем в якому знаходиться індивід.

Всі ці методи в загалом мають на меті лише одне, зробити все, щоб діти якомога краще засвоювали весь навчальний матеріал і в майбутньому успішно його відтворювати.

1.4. Класифікація методів за характером самостійної пізнавальної діяльності

У арсеналі педагога наявна різноманітна кількість класифікацій, які він використовує у навчальному процесі. Однією з найбільш поширених є класифікація методів на основі самостійної пізнавальної діяльності, яку розробляли такі відомі науковці, як М. М. Скаткін і І. Я. Лернер.

До даного типу класифікації І. Я. Лернер та М. М. Скаткін відніс такі методи:

- 1) Пояснювально-ілюстративний;
- 2) Репродуктивний;
- 3) Дослідницький;
- 4) Метод проблемного вивчення матеріалу;
- 5) Частково-пошуковий.

Наведені типи методів є доволі складними для опрацювання їх дітьми. Великих зусиль для роз'яснення, ознайомлення має докласти педагог, оскільки саме він має правильно підібрати як найкраще донести дітям той чи інший матеріал, враховуючи також їхні психо-фізіологічні особливості. Подані вище методи дозволять вчителю розглянути наскільки кожен із учнів має можливість працювати самостійно над поданим матеріалом та є відповідальним.

Пояснювально-ілюстративний метод навчання- призначений для забезпечення розуміння учнями суті матеріалу, який вивчається. Розуміння, як відомо, це не тільки результат, а й процес, у ході якого людина встановлює зв'язок невідомого з відомим, підводить невідоме поняття під відоме, порівнює невідоме з відомим [9].

Велика роль належить педагогу, адже він самостійно вибирає форми вияву за допомогою яких буде проводити урок, а саме:

- Бесіда;
- Розповідь;
- Пояснення;

- Обговорення;
- Демонстрація дослідів;
- Показ картин, схем, таблиць.

Варто наголосити на тому, що цей метод навчання має свої особливості сприймання, тобто вчитель має застосувати певні способи дії, що дозволили б вихованцям не тільки розуміти про що говорять їм, але й сприяти тому, щоб в них формувалось правильне та точне уявлення про предмет та об'єкт вивчення.

Якщо учень може навести власні приклади, які є доречними до відповідної теми, яка вивчається і якщо він може перевести один тип інформації в інший, наприклад: коли він знає всі значення у формулі, то він з легкістю зможе усно пояснити її вирішення, або за допомогою інформації, яку він отримав на уроці, прочитав у книзі, скласти певну діаграму чи таблицю.

Під час використання пояснювально-ілюстративного методу вчителю варто поєднувати усну розповідь з підкріпленням до неї ілюстративних засобів, як, наприклад, таблиці, малюнки, графіки і тому подібне. Таким чином в дітей починає функціонувати права і ліва півкуля головного мозку, що сприяє усесторонньому розвитку дитини та її здібностей.

Оскільки розуміння засновується на встановленні зв'язків, на порівнянні невідомого з відомим, то, зрозуміло, що неабияку роль має те, з чим порівнюють. Коли немає з чим порівнювати, то ніякого розуміння не відбувається. Нові зв'язки створюватися не будуть, отже, в діях учителя має бути наявний елемент, який зорієнтує учнів на актуалізацію тієї основи, з якою буде здійснюватися порівняння, встановлення зв'язку [9].

Також учні мають вміти актуалізувати уже отримані знання раніше на уроці, пригадати їх та поновити, щоб далі працювати уже зі сформованою теоретичною базою, це в свою чергу полегшить роботу для вчителя, адже діти будуть більш активними та зацікавленими у вивчення нової теми на уроці.

Підсумовуючи все вище наведене, можна сказати, що головними особливостями пояснювально-ілюстративного методу є:

- Метод допомагає не тільки запам'ятати інформацію але і розуміти;

- В його основі лежить запам'ятовування інформації, що в свою чергу дає змогу побудувати асоціативний ряд, відповідно до отриманої інформації;
- Учні вчаться поєднувати уже сформовану, давно засвоєну інформацію з щойно отриманою від вчителя.
- Ефективність роботи вчителя та учня залежить від того, наскільки учні мають вміння аналізувати, наводити приклади і відтворювати інформацію в інших формах.
- Основними формами пояснювально-ілюстративного методу є: лекція, розповідь, бесіда, демонстрація та інше в поєднанні з самоосвітою учнів.

Репродуктивний метод навчання- розв'язує дещо складнішу задачу, ніж пояснювально-ілюстративний і його функція полягає в тому, щоб забезпечити таке засвоєння матеріалу, при якому учні були б спроможні відтворити його, маючи зовнішню опору у вигляді підказки (рівень розпізнавання), або вміли відтворити самостійно та використовувати отриманні знання у простій, типовій ситуації (репродуктивний рівень). Для того, щоб учень запам'ятав матеріал, він повинен зосереджений, зібрати свою силу волі, крім того, декілька разів повторити його, намагаючись запам'ятати цей матеріал. В основі цього методу лежить один психологічний закон, що для того, щоб дуже добре запам'ятати необхідно декілька разів повторити (7+2;7-2)рази [9].

Варто зауважити, що для того, щоб запам'ятати певну кількість інформації, не потрібно завжди її повторювати по декілька разів, а всього лише декодувати її по своєму з легшим розумінням сенсу викладеного.

Для того щоб учень навчився діяти в тих чи інших обставинах потрібно навчити його діяти за зразком у певній ситуації. Після отримання такої навички, учневі буде легко розв'язувати уже іншу задачу так як він проаналізувавши попередню, і в нього залишився у пам'яті принцип дій.

Пояснення теми, матеріалу може здійснюватися за допомогою використання аналізу таблиць, що подаються у підручнику з географії,

переповідання тексту, розв'язування вправ за поданим раніше зразком та робота з підручником.

Репродуктивний метод дозволяє вчителю відтворювати, передавати великий об'єм навчальної інформації за відносно невеликий проміжок часу, без застосування значних зусиль. Проте цей метод не дає змогу розвивати в учнів уміння самостійного пошуку інформації і гнучкість мислення.

Репродуктивний метод має такі особливості:

- Учні подають знання у такому вигляді, що їм не потрібно багато зусиль для їх засвоєння;
- Учитель забезпечує знаннями і пояснює їхню сутність;
- Учні не тільки отримують знання, але і аналізують, правильно відтворюють їх, пояснюють;
- Для того, щоб учні на високому рівні засвоїли навчальний матеріал, його необхідно декілька разів повторити для більшої ефективності запам'ятовування.

Отже, можна зробити висновок, що репродуктивний метод навчання можна застосовувати вчителем, але виключно для молодших школярів. Для учнів середньої та старшої школи краще давати творчі завдання, завдання пошукового характеру, щоб вони змогли проявити свою самостійність та свій творчий потенціал.

Частково-пошуковий (евристичний) метод полягає в тому, що викладач формулює проблему, вирішення якої здійснюють поетапно учнями під його керівництвом (поєднується репродуктивна та творча діяльність учнів) [4].

Наукова діяльність учня має величезну кількість етапів, кожен з яких вимагає актуалізації уже набутих знань, вмінь і навичок на практиці, з огляду на це вчителю важливо в правильній послідовності і детально опрацьовувати з учнями подані етапи навчально-пошукової роботи.

Для того щоб учень міг працювати над певною проблемою або питанням, він має чітко розуміти, що від нього вимагають. Для цього необхідно застосувати уже колись засвоєні знання. Якщо поставлене завдання є не

зрозуміле для його виконавця, варто його поділити на певні етапи або окремі задачі та задіяти допомогу колег або ж вчителя.

Окрім того, що учень має виконати завдання яке йому надав вчитель, він має вміти самостійно виділяти проблему, встановити власний порядок виконання пошукових дій, що полегшить йому надати логічне пояснення для його проблемного завдання.

Частково-пошуковий метод має такі характерні риси:

- Учитель заохочує до пошуку нових знань за допомогою різноманітних засобів навчання;
- Учні не надають уже готову інформацію а пропонують самим здійснити її пошук;
- Під наглядом вчителя діти вчаться аналізувати, розглядати та розв'язувати проблемні завдання, порівнювати, мислити і робити умовиводи.

З огляду на дану інформацію можна зробити висновок, що подані методи навчання є доволі ефективними в процесі навчально-пізнавальної діяльності учнів. Вчителеві лише варто правильно їх підбирати з огляду на різні обставини та час їхнього застосування. Окрім вище згаданих методів в педагогічній практиці також застосовують дослідницький метод та метод проблемного вивчення матеріалу, які є не менше ефективними. Подані методи навчання формують в дітей навички самоосвіти, планування своїх дій під час виконання роботи, робити самостійні висновки.

Висновок

Отже, у системі освіти методи навчання мають важливу роль. Вони виконують завдання, які перед ними поставлені у змісті навчальної програми. Проте варто розуміти, що не всі методи доцільно використовувати під час вивчення різних дисциплін. Тобто бесіду, пояснення краще використовувати для певної групи навчальних предметів, а от наприклад лабораторну роботу доцільно виконувати на уроках біології, фізики та хімії.

Також при виборі методів слід звертати увагу на вікові особливості школярів.

Використання активних методів навчання, їхнє запровадження дозволяє вчителям, педагогам урізноманітнити процес викладення початкової інформації, тим самим у дітей формується та розвивається творче мислення, покращується увага, проявляється самостійність, тяжіння до самоосвіти, збільшується мотивація до навчального процесу, проявляється інтерес до нових знань, формують уміння застосовувати набуті знання в реальному житті, що являється дуже важливим чинником в психології освіти дітей.

Розділ 2. Сутність активних методів навчання

2.1. Теоретичні основи активних методів навчання

Сучасна школа вимагає використання у навчальному процесі методів активного навчання, які передбачають використання такої системи методів, яка спрямовується більше не на викладання готових знань та їх відтворення, а на самостійне здобуття учнями знань в процесі активної пізнавальної діяльності.

При умілому застосуванні активні методи навчання дають змогу вирішити такі навчально-організаційні завдання:

- підпорядкування процесу навчання вказівкам викладача;
- забезпечення активної участі у навчальній роботі як підготовлених учнів, так і дітей із недостатньою підготовкою;
- встановлення контролю за процесом засвоєння навчального матеріалу безпосередньо під час проведення уроку.

Для класифікації активних методів навчання найчастіше використовують розробки А.М. Смолкіна, який їх поділяв за характером навчально-пізнавальної та ігрової діяльності. Відповідно даної класифікації методи активного навчання підрозділяють на імітаційні та неімітаційні методи [18].

Ті методи, які базуються на імітації професійної діяльності, називаються імітаційними. Їх у свою чергу поділяють на:

а) ігрові методи:

- ігрові процедури і прийоми – це різні форми активізації лекційних та інших традиційних форм навчання, педагогічні ігрові прийоми, окремі інші засоби активізації (наприклад, ті, що поєднують принцип проблемної лекції із застосуванням методу аналізу певних ситуацій у вигляді зображення, лекція із задалегідь запланованими помилками, проблемна лекція, творчі завдання, лекція прес-конференція, лекція-бесіда (застосування принципу діалогового спілкування) тощо;

– ігрові ситуації, яких можна віднести дискусійні заняття, які проводять у вигляді незапланованих виступів, коли попередньо невідомо хто і в якій ролі (доповідача, провокатора, критика) візьме участь в обговоренні. Також даний метод використовують для рольових, театралізованих ігор тощо;

– навчальна або дидактична гра – в її основі лежить ігрова ситуація, але діяльність учасників чітко сформульована: є правила, чітка система оцінювання, передбачений алгоритм дій, порядок тощо;

– ділові ігри – це методи, що поєднують всю сукупність елементів, притаманних для методів активного навчання;

б) неігрові методи:

- аналіз виробничих ситуацій;
- аналіз конфліктів;
- аналіз проблемних ситуацій;
- аукціон ідей;
- імітаційні вправи;
- диспути;
- мозкова атака;
- опорні сигнали;
- взаємоопитування;
- аналіз конкретних ситуацій тощо.

Ті методи, що пов'язані безпосередньо із роботою, називаються неімітаційними методами. До них належать стажування на робочому місці, програмоване навчання, проблемна лекція.

За кількістю учасників виділяють:

– індивідуальні методи; групові методи; колективні методи; методи, що передбачають роботу учасників у групах по два і три учасники.

Методи активного навчання можуть використовуватися на різних етапах навчального процесу:

Перший етап – первинне оволодіння знаннями. Це можуть бути проблемна лекція, евристична бесіда, навчальна дискусія тощо.

Другий етап – контроль знань, умінь та навичок (закріплення), можуть бути використані такі методи як колективна розумова діяльність, тестування тощо.

Третій етап – формування професійних умінь та навичок на основі знань і розвиток творчих здібностей, можливо використання модельованого навчання, ігрових і неігрових методів [18].

2.2. Дидактичні основи активних методів навчання

Методи навчання в школі ставлять перед кожним учителем завдання виховувати всебічно розвинених дітей, які б мали якісну освіту і свідомо використовували свої знання і здібності для розвитку держави та побудови громадянського суспільства. При цьому вони повинні відповідати освітній і виховній меті та змісту освіти. Тут особливої уваги заслуговують такі методи, які потребують від учнів свідомого розуміння матеріалу, активності, самостійності виконання й творчості у своїй діяльності. Таким чином, методи навчання безперечно залежать від загальної мети освіти та виховання в сучасній українській школі.

Процес навчання в школі визначається системою дидактичних принципів, що впливають із його закономірностей. Дидактичні принципи слід враховувати й під час вибору методів навчання, за допомогою яких учитель повинен поступово, систематично навчати учнів, подавати їм навчальний матеріал доступно, наочно, науково, дбати, щоб учні виявляли самостійність та активність і свідомо засвоювали його. [20]

Вибір методу безпосередньо залежить від навчальної дисципліни. Окремі методи застосовуються у процесі навчання всіх шкільних дисциплін (наприклад, пояснення, бесіда, робота з підручником), інші — лише певної групи предметів (наприклад, лабораторні заняття відбуваються переважно на уроках фізики, хімії, біології).

У кожному конкретному випадку вчитель вирішує, який метод найефективніший на уроці. При цьому слід зважати на певні чинники. Мета уроку, завдання, які на ньому вирішуватимуться, відіграють визначальну роль у виборі методу навчання.

Кожен урок має певну структуру, що визначає послідовність його етапів. На кожному етапі вирішуються конкретні завдання, що також позначається на виборі методів навчання. Так, перевірку домашнього завдання можна здійснити, вдавшись до індивідуального, ущільненого чи фронтального опитування, а для вивчення нового матеріалу потрібні зовсім інші методи.

Вибір методу залежить і від вікових особливостей дітей. Наприклад, шкільну лекцію не можна читати в молодших і середніх класах, самотійну роботу з книгою практикують лише тоді, коли в учнів сформовано навички такої роботи. Значною мірою вибір методу навчання зумовлений навчально-матеріальною базою школи. Добре обладнані навчальні кабінети, наочні посібники дають змогу не лише використовувати методи ілюстрування, демонстрування, проведення лабораторних, практичних та дослідних робіт, а й поєднувати ці наочні й практичні методи зі словесними.

На вибір методу навчання впливає й географічне розташування школи. Так, міські школи мають кращі можливості для використання у навчальному процесі промислових об'єктів, музеїв, театрів, а в сільських школах легше організувати спостереження за природою, сільськогосподарським виробництвом, дослідницьку роботу. [20]

Обираючи метод навчання, необхідно враховувати важливість зміни видів діяльності учнів на занятті, щоб підтримувати їх увагу та зацікавленість. Адже застосовуючи один із методів може виникнути одноманітність викладу матеріалу, учням стане нецікаво, вони почнуть нудьгувати, що призведе до зниження ефективності процесу навчання та зниження підсумкової результативності.

На вибір оптимальних методів навчання впливає й особистість педагога. Одні вчителі мають ораторський хист і добре розповідають, другі можуть вдало

організувати дискусію, треті перетворюють урок на гру. Проте, педагог повинен використовувати ті методи, які доцільні саме у конкретному випадку, а не лише ті, що йому найкраще вдаються. У цьому власне і полягає педагогічна майстерність.

Важлива умова підвищення ефективності методів навчання — їх діалогічність, тобто включення до будь-якого методу діалогу між педагогом і учнями. Діалогічність активізує й сприяє розвитку всіх особистісних функцій, забезпечує процес засвоєння знань та ін.

Тривала педагогічна практика дає вчителю змогу, спираючись на свої теоретичні знання в галузі дидактики, використовувати залежно від обставин ефективні методи. Тільки правильний вибір і застосування методів навчання можуть забезпечити високий рівень знань учнів і виховати в них потребу в систематичній, свідомій, творчій навчальній праці. [20]

2.3. Передумови застосування активних методів навчання

Під час навчання учні мають робити набагато більше, ніж просто слухати та фіксувати готові думки вчителя. Вони можуть продукувати інформацію самостійно, визначати й обговорювати проблеми, знаходити шляхи їх розв'язання, спостерігати і планувати. Школярі повинні мати змогу застосовувати нові знання та навички на практиці, створювати зворотні зв'язки. Бразильський педагог Пауло Фрейре вважає, що доцільно замінити традиційну «накопичувальну» освіту на освіту «проблемно-визначальну». У книзі «Педагогіка пригноблених» П. Фрейре назвав «банківською» освіту, коли учні розцінюються як «банк», а викладачі — як вкладники, які сподіваються отримати дивіденди у майбутньому. При «банківській освіті» учні є пасивними отримувачами певного обсягу знань, які вони доволі часто вважають не своїми, не інтерпретують їх, не розуміють значення та, найголовніше, забувають більшу частину після отримання оцінки. За умов проблемно-визначальної освіти учні займаються реальними проблемами, запозиченими з життя.

Навчання, вважає педагог, відбуватиметься набагато успішніше, якщо учні самостійно формулюватимуть завдання і, виходячи з власного життєвого досвіду, виконуватимуть їх. [22]

Педагогами і практиками доведено, що здобуття знань, формування компетентностей, розвиток особистих якостей, набуття певних властивостей особистості учня тоді є найефективнішими, коли в навчально-виховному процесі використовують інтерактивні форми і методи.

За допомогою таких технологій здобувачі освіти мають змогу:

- аналізувати отриману інформацію, творчо засвоювати навчальний матеріал, що робить засвоєння знань доступнішим;
- вчитися формулювати власну думку, правильно її формулювати, аргументувати власну позицію, доводити і дискутувати;
- навчитися слухати інших людей, поважати іншу, відмінну від власної, думку;
- моделювати різноманітні соціальні ситуації, збільшувати власний соціальний досвід через аналіз різних життєвих подій, їх імітації;
- вчитися будувати діалогові стосунки у групі, уникати або розв'язувати конфлікти, шукати компромісні рішення;
- розвивати навички проєктної діяльності, самостійної роботи, виконання творчих робіт.

Дослідження, що були проведені Національним тренінговим центром (США, штат Меріленд) у 1980-х роках, демонструють нам, що інтерактивне навчання дозволяє значно підвищити відсоток засвоєння матеріалу, через вплив не лише на свідомість учня, а й на його почуття. Результати цих досліджень відображаються у схемі, що отримала назву «Піраміда навчання».

Рис. 2.1. Піраміда навчання

З даного рисунку видно, що найменших результатів досягається за умов пасивного навчання (прослуховування лекції – 5%, читання – 10%, зорове і слухове сприймання – 20%, демонстрування матеріалів – 30%), а найбільших – інтерактивного (групова дискусія – 50%, практичні вправи – 75%, навчання інших або застосування знань безпосередньо одразу після їх отримання – 90%). Ці дані є усередненими, тому в конкретних випадках вони можуть відрізнятись, але загалом таку закономірність простежує кожен педагог у процесі своєї професійної діяльності.

Термін «інтерактивні методи» введено в користування у 1975 р. німецьким дослідником Г. Фріцем. Інтерактивне (від англ. «inter» – взаємний, «act» – діяти) навчання – це взаємонавчання, діалогове навчання, під час якого відбувається взаємодія вчителя та учня [12]. Суть інтерактивного навчання

полягає в тому, що процес навчання організовується на засадах постійно активної взаємодії усіх учнів. Це діалогове навчання, де учень і вчитель рівноправні. Учитель в інтерактивному навчанні виступає як організатор та консультант [19]. Інтерактивне навчання дає можливість учням обмінюватися думками, ідеями, пропозиціями, а вчитель стає організатором спільної діяльності, ділової співпраці, творчого пошуку, створює атмосферу ширості, поваги. При цьому навчальна діяльність стає цікавою і корисною, зростає мотивація та пізнавальна активність учнів. За інтерактивного навчання всі учні залучені до процесу пізнання, роблячи індивідуальний внесок у загальну справу. Обмін знаннями, ідеями, думками відбувається в доброзичливій атмосфері, в умовах взаємодії, взаємопідтримки, взаєморозуміння. Завдяки цьому в учнів розвивається критичне мислення, комунікабельність, самостійність, вміння точно висловлюватися, аргументувати власну думку [12].

Використання інтерактивних методів дозволяє реалізувати ідею співпраці вчителя та учнів, вчить їх конструктивно взаємодіяти, сприяє оздоровленню психологічного клімату на уроці, створює доброзичливу атмосферу, значно підвищує мотивацію учнів до навчання. Використання інтерактивних методів знімає нервові навантаження учнів; дозволяє змінювати форми діяльності та легко переключати увагу учнів; розвиває творчі здібності, вдосконалює мовленнєві і розумові навички; дозволяє створювати ситуацію успіху, коли кожен учень відчуває себе невимушено на уроці. В процесі взаємодії учнів формуються колективізм, моральні та гуманні якості особистості [19].

Відтак розвиток творчої активності школярів вимагає впровадження у навчально-виховний процес таких освітніх технологій, що значною мірою забезпечують організацію навчальної діяльності учнів, за якої відбувається нагромадження досвіду пошукової і дослідницької діяльності; тренування у конструюванні, моделюванні; розвиток уяви, фантазії, творчості. [2]

Це досить точно відображено у таблиці, де є порівняння традиційного та сучасного уроків.

Порівняння традиційного та сучасного уроків [7]

Традиційний урок	Сучасний урок
Учитель жорстко користується структурованим конспектом уроку, підручником і методичними рекомендаціями	Учитель користується сценарним планом уроку, що надає педагогові свободу у виборі форм, методів і прийомів навчання, підручником і методичними рекомендаціями, інтернет-ресурсами, матеріалами колег. Обмінюється конспектами з колегами
У разі репродуктивних форм основні етапи уроку полягають у поясненні та закріпленні навчального матеріалу. Значна кількість часу відведена поясненню вчителя	Урок присвячують самостійній діяльності учнів
Головна мета діяльності вчителя — встигнути виконати все, що заплановано	Учитель повинен організувати діяльність дітей із пошуку та обробки інформації, узагальнення способів дії, з постановки навчального завдання тощо
Під час формулювання завдань учитель використовує такі способи: розв'язати, списати, порівняти, знайти, виписати, виконати тощо. Ці завдання не можна вважати творчими	Використовує нові форми завдання: проаналізувати, довести (пояснити), порівняти, передати за допомогою символу, створити схему або модель, продовжити, узагальнити (зробити висновок), вибрати розв'язання або спосіб розв'язання, дослідити, оцінити, змінити, придумати тощо
Фронтальна форма роботи	Переважно групова та / або індивідуальна робота школярів. Можливість одночасного ведення уроку в декількох класах, наприклад дистанційно, або двома педагогами (спільно з учителями інформатики, психологами та предметниками), з підтримкою тьютора чи в присутності батьків учнів
Батьки пасивні учасники навчального процесу. На батьківських зборах вони ознайомлюються з діяльністю своїх дітей, слухають лекції психологів, розмовляють із педагогами	Батьки мають можливість брати активну участь у навчальному процесі. Спілкування вчителя з батьками школярів може здійснюватися за допомогою Інтернету
Для демонстрації досягнень школярів педагоги влаштовують виставки робіт учнів	Презентації своїх досягнень влаштовують самі учні: під час організації елементів виставки у класах і холах, в інформаційно-освітньому середовищі школи, розміщення матеріалів у мережі Інтернет. Неабияке значення в цьому процесі має навчальний простір учителя
Результати навчання носять переважно предметний характер	Учні повинні демонструвати не тільки предметні результати, але й особистісні, метапредметні досягнення. Повинно відбуватися безперервне формування портфоліо школяра, де ведеться облік динаміки результатів навчання дитини: оцінювання проміжних результатів навчання, використання оцінок, формування адекватної самооцінки

Розділ III. Впровадження активних методів навчання при вивченні географії у 7 класі

3.1. Вікові особливості учнів 7 класу

У віці 12-13 років особливо помітні відмінності у фізичному розвитку підлітків: у деякого з них уже почався пубертатний період і вони виглядають старшими.

Більшість семикласників мають розвинене абстрактне мислення. Вони здатні спостерігати за поведінкою різних людей, узагальнювати власний досвід, прогнозувати наслідки і робити висновки. В емоційному плані підлітки надзвичайно вразливі, для них характерні різкі зміни настрою і поведінки. То він чи вона поводить себе як дитина, а то починає вимагати більшої самостійності. У підлітковому віці посилюється індивідуалізм і егоцентризм. Часом здається, що підлітка, крім власної персони, не хвилює ніщо. Насправді це позитивний і цілком природний процес. Так підлітки намагаються зрозуміти свою цінність, а відтак зіставляють її з цінністю інших людей. Особливої гостроти набувають проблеми самоідентичності і розбудови самооцінки. Дехто починає самостверджуватися, принижуючи інших. Важливо допомогти учням сформувати здорову самооцінку, навчити розбудовувати її завдяки власним досягненням. [5]

Саме для таких учнів варто застосовувати активні методи навчання, які допоможуть набагато краще зосереджуватися на поставлених навчальних завданнях та залучати до роботи підлітків з різними навчальними можливостями.

Ефективність процесу навчання залежить від психологічної підготовленості учнів до навчально-пізнавальної діяльності, яка передбачає: усвідомлення учнем мети навчання, що стимулює його навчально-пізнавальну діяльність; фізіологічну і психологічну готовність до навчання; бажання вчитися та активність у процесі навчання, вміння зосередитися на навчальній діяльності; належний рівень розвитку.

Організуючи навчально-пізнавальну діяльність учнів, педагоги повинні використати такі сприятливі моменти позитивного ставлення учнів до навчання: наукові знання зацікавлюють учнів, а вчитель створює ситуації, якими вони захоплюються; наукові знання, вміння і навички практично значущі для учня в різних життєвих ситуаціях і тому викликають позитивне ставлення до них; навчальна діяльність викликає емоції, бажання долати труднощі, спробувати власні сили в оволодінні навчальним матеріалом; висока оцінка наукових знань у суспільстві збагачує мотиваційне тло навчальної діяльності учнів; колективний характер навчальної діяльності створює сприятливу атмосферу і прагнення посісти відповідне місце серед однолітків; почуття власної гідності є важливою передумовою позитивного ставлення до навчання; успіхи в навчанні спонукають до навчальної діяльності; справедлива оцінка здобутків учня в навчанні стимулює його позитивне ставлення до навчання. [20].

3.2. Застосування активних методів навчання при вивченні географії у 7 класі

Застосування технологій кооперативного навчання (робота в парах, в малих групах, ротаційних трійках, прийоми «Два-чотири-всі разом», «Карусель», «Акваріум» тощо) на уроках географії дозволяє розвивати в учнів навички групової та колективної діяльності, співпраці, співнавчання, уміння чути іншого, робити висновки, добирати аргументи, а також виховувати відчуття колективізму та взаємоповагу [12]. Такі технології дають можливість в цікавій, нетиповій формі вчити учнів виявляти географічні закономірності, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, аналізувати географічні факти, пояснювати географічні теорії та поняття, формувати географічне мислення. При використанні колективних технологій навчання варто надавати перевагу методам, що засновані на співпраці учнів, а не на конкуренції. Така співпраця

стане ефективною, адже учні зрозуміють свою взаємозалежність, відчують особисту відповідальність за результати діяльності, допоможуть один одному, будуть співпрацювати.

Такі форми діяльності також прописані у Навчальній програмі для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія 5-9 клас за редакцією І. М. Вітенко. У документі зазначено, що учнів 7 класу орієнтують на формування умінь розв'язувати елементарні екологічні проблеми; командний стиль роботи під час виконання навчальних проектів і досліджень [11].

Технологія роботи в парах може мати на меті взаємоперевірку знань, обговорення та критичний аналіз географічної інформації, обмін думками з проблемних питань шкільного курсу географії тощо. Методика організації парної роботи на уроці передбачає формування пар, повідомлення завдання, регламентацію часу на його виконання, виконання завдання та представлення результатів роботи [10].

Учням, які працюють в парі, вчителем ставиться завдання отримати спільний висновок, прийти до спільної позиції з того чи іншого питання. Застосовуючи парну роботу можна використовувати елементи рольових ігор (ролі «учителя» та «учня», «журналіста» та «інтерв'юера», «експертів» тощо). Завдання, що видаються для різних пар можуть бути як однаковими, так і відрізнитися. Увагу при цьому звертаємо на склад робочих пар:

- якщо учні у парі мають однаковий рівень навчально-пізнавальних можливостей та підготовки, то завдання можуть бути диференційованими для різних пар;

- якщо в парі працюють учні з різним рівнем навчально- пізнавальних можливостей та підготовки, то тоді завдання для пар є однаковими.

Для оцінювання парної роботи вчитель повинен об'єктивно контролювати виконання завдання обома учасниками. Учні можуть самостійно розподіляти завдання у своїх парах. Обов'язковим елементом такої роботи, що,

власне, і робить цю роботу інтерактивною, є представлення результатів роботи на весь клас і спільне обговорення її результатів.

Варіантів завдань для парної роботи на уроках географії у 7 класі є дуже багато. Наприклад, при вивченні теми «Материки та океани – природні комплекси географічної оболонки» можна дати завдання по обговоренню прочитаного фрагменту тексту параграфу підручника, що стосується закономірностей поширення основних форм рельєфу на материках. При цьому учні мають пригадати матеріал, вивчений у попередніх класах, з'ясувати якою інформацією можна доповнити свої знання, виявити цікаві факти, проаналізувати різні підходи до обґрунтування певних закономірностей. Також можна співставити тематичні карти, розглянути різні континенти і встановити на основі цього причинно-наслідкові зв'язки та сформулювати географічні закономірності. Зміст завдань безпосередньо залежить від контингенту учнів, з якими працює вчитель.

Активним методом роботи для учнів на уроці є прийом «Два-чотири-всі разом». Він полягає в тому, що здобувачі освіти спочатку обговорюють проблемне питання в парі, потім – в четвірці, а потім – усім класом. Так, наприклад, під час проведення уроку географії у 7 класі при вивченні географічного положення Австралії можна запропонувати учням обговорити позитивні та негативні аспекти її географічного положення та зробити спільний висновок про те, чи є воно сприятливе чи навпаки. Учні протягом 1-2 хвилин самостійно обдумують це питання, занотують думки на чернетці. Потім вчитель виділяє 5 хвилин на те, щоб оговорити проблему, поділитися думками і прийти до спільної думки спочатку в парах, потім – у четвірках. Обов'язковою умовою є записування усіх тверджень та озвучення спільної позиції. Після обговорення діти озвучують свої висновки про ступінь сприятливості чи несприятливості економіко- та політико-географічного положення країни та наводять аргументи на користь тієї чи іншої позиції. Відбувається обговорення питання усіма учнями класу. Вчитель контролює процес обговорення та може доповнювати відповіді дітей [10].

Схожим на попередній метод є прийом «Ротаційні трійки», який є швидшим та динамічнішим. Його суть полягає у тому, що учні працюють не у парах, а в «трійках», при цьому, виконуючи кожне із завдань, склад «трійок» весь час змінюється. Учням така методика подобається, оскільки вони мають змогу рухатись, спілкуватися з усіма однокласниками, обговорювати питання в складі різних «трійок». Наприклад, при вивченні теми «Північна Америка» у 7 класі учні об'єднуються «трійки», які розташовані по колу. Завдання можуть бути однакові для всіх «трійок». Зазвичай перше завданням – скласти «візитку» материка (назва, площа, географічне положення, природні зони, рельєф, корисні копалини, води суходолу тощо). Після роботи з атласами та підручником одна з «трійок» представляє власну «візитку» країни, а інші, якщо є потреба, доповнюють її. Після цього учасники «трійок» обирають собі номер від 1 до 3. Таким чином учасники трійок змінюються для виконання наступного завдання. Трійки можуть змінюватись відповідно до кількості питань вчителя.

Значний вплив на навчальну та пізнавальну діяльність учнів на уроках мають технології колективно-групового навчання, серед яких найчастіше застосовуються прийоми «Мікрофон», «Мозковий штурм», «Case-метод» та ін. Ці технології передбачають одночасну спільну роботу всього класу. В процесі обговорення певних питань вчитель та учні доходять спільної думки, всі учні задіяні у процесі навчання. Більшість з цих технологій спрямовані на формування в учнів умінь логічно висловлювати свою позицію та аргументовано обговорювати проблемні питання [10].

Прийом «Мікрофон» часто використовується на етапі перевірки домашнього завдання. Вчитель формулює питання для першого учня, у разі правильної відповіді вже учень може задати питання своєму колезі і так по черзі. Так забезпечується взаємодія всіх учнів та активізується діяльність учнів на уроці.

При завершенні вивчення певної теми можна використати прийом «Мозковий штурм». Він полягає у вивченні проблеми та пошуку шляхів її вирішення. Наприклад, вивчаючи тему «Тихий океан», учні розглядають

питання впливу океану на життєдіяльність людей прилеглих материків. Діти спочатку обговорюють дане питання, фіксують проблеми, зокрема, загрози цунамі, забруднення акваторій, підняття рівня вод, і тоді пропонують ідеї чи поради щодо їх вирішення. Семикласники вже можуть проаналізувати шляхи розв'язання екологічних проблем Світового океану., спираючись на інформацію в підручнику, а також переглядаючи різні науково-популярні відео з даної тематики.

Ефективними в процесі навчання географії є технології ситуативного моделювання, які розвивають у дітей критичне мислення, вміння висловлювати свої думки, знаходити підхід до вирішення певних ситуативних проблем, пропонувати власні шляхи їх подолання. Пізнавальну діяльність учнів активізує те, що кожен має можливість висловити власну думку, вислухати твердження інших, показати акторські здібності. Група технологій ситуативного моделювання включає симуляції, імітації, рольові ігри тощо. Для застосування цих прийомів вчитель має створити проблемну ситуацію, а діти – обговорити, запропонувати її можливе вирішення. Дані прийоми можна використовувати у поєднанні із технологіями кооперативного навчання [10]. Учні можуть уявити себе представниками міжнародних організацій з охорони природи, які вивчають забруднення навколишнього середовища, та представниками міжнародних корпорацій, які використовують природні ресурси. Так можна застосувати і метод дебатів тобто організований процес формулювання і захисту своїх позицій щодо конкретної проблеми двома чи більше учасниками. Їхня мета— всебічний аналіз і обговорення проблеми, яка не має простого розв'язання.

На думку більшості вчителів найскладнішим елементом методики організації групової роботи є оцінювання досягнень учнів. Є декілька способів вирішення цієї проблеми: застосування елементів само- або взаємооцінювання, диференціація завдань або розподіл ролей в групі тощо [10].

3.3. Професійні якості вчителя для реалізації активних методів навчання

Чому такі різні результати? Наш мозок, як відомо, не лише отримує, а й обробляє інформацію (Чи відома вже мені ця інформація? Чого вона стосується й що мені з нею робити? та ін.). Коли навчання пасивне (наприклад монологічний виклад інформації – лекція), мозок, як ми бачили, засвоює мінімум того, що було представлено. Одночасно він "умикається" в роботу при активних формах засвоєння інформації, оскільки він у цих ситуаціях повинен перевірити її, узагальнити, комусь тут же передати її та ін. Ще 2400 років тому Конфуцій сказав: "Те, що я чую, я забуваю. Те, що я бачу, я пам'ятаю. Те, що я роблю, я розумію". Усе це і вказує на потребу використання саме активних методів навчання.

Як учителям поєднати різні моделі навчання (пасивну при традиційній педагогіці й інноваційну, в основі якої лежить інтерактивна модель), не перетворити урок у безглузду "гру заради самих ігор"? [1].

Можна розглянути кілька порад щодо того, коли доцільно використовувати активні методи і в якій кількості:

- інтерактивна технологія вимагає певної зміни життя класу: необхідність більшого часу на підготовку з боку учнів і педагога, спочатку використання лише окремих елементів моделі, можлива розробка плану поступового впровадження інтерактивного навчання та ін.;
- доцільність проведення з учнями особливого "організаційного заняття", спільна з ними розробка "правил роботи в класі", використання спочатку простих інтерактивних технологій (робота парами, малими групами, мозковим штурмом й ін.);
- застосування інтерактивних технологій – не самоціль, а засіб досягнення в класі співробітництва, порозуміння та доброзичливості, можливість реалізації особистісно зорієнтованого навчання:
- давати учням завдання для попередньої підготовки;

- • підбирати для уроку такі інтерактивні вправи, які б давали школярам "ключ" до засвоєння теми;
- • під час інтегрованих вправ учні повинні їх сприймати осмислено, серйозно, "не гратись" у них;
- • на одному занятті використовувати одну-дві інтерактивні вправи, а не їх калейдоскоп;
- • дуже важливим є спокійне, глибоке обговорення підсумків інтерактивної вправи;
- • педагог повинен попередньо добре готуватися до цієї роботи з учнями: глибоко вивчати й продумувати навчальний матеріал, старанно планувати та розробляти хронометраж часу, ролі учасників, критерії оцінювання ефективності заняття й ін.; активізувати учнів до заняття, передбачати різноманітні методи для привернення уваги учнів та налаштування їх на роботу, підтримання дисципліни й ін.;
- • цей підхід дає змогу практикувати колективну (кооперативну) форму навчання, яка дає можливість: об'єднувати в невеликі групи учнів спільною метою, керувати кожним школярем опосередковано, самим учням співпрацювати з ровесниками й спілкуватися з ними, а в підсумку – досягти вищого рівня знань і вмінь. Природно, що ця модель легко й ефективно поєднується з традиційними формами навчання та може застосовуватися на різних етапах заняття [1].

Узагальнюючи навчальний матеріал, учитель також повинен звертати увагу на найважливіші ознаки предметів, явищ, процесів, знаходити варіанти, які найповніше розкривають істотні ознаки явищ і понять. Варіативний характер неістотних ознак позначається на характері та ефективності пізнавальної діяльності учнів.

Запам'ятовування навчального матеріалу починається з його сприймання та осмислення, проте цього не достатньо, щоб учень вільно ним володів. Тому вчитель проводить закріплення навчального матеріалу, яке залежить від

кількості та якості цього матеріалу, а також від емоційного стану учнів. Важливе значення має первинне, поточне і узагальнювальне повторення.

Повторення повинно бути цілеспрямованим, мати певну мотивацію, бути правильно розподіленим у часі, здійснюватися частинами або в цілому залежно від остаточного результату, не допускати механічного запам'ятовування.

Застосування знань, умінь і навичок — перехід від абстрактного до конкретного.

Воно реалізується у виконанні різноманітних вправ, самостійних робіт, на лабораторних і практичних заняттях, у різних видах повторення, творах та ін. Міцному засвоєнню знань сприяє застосування їх у розв'язанні варіативних завдань. Особливе значення для повноцінного застосування знань на практиці мають міжпредметні зв'язки, вирішення різних життєвих завдань, коли доводиться використовувати комплекс знань із різних навчальних предметів.

Ефективність засвоєння знань залежить від мотивації навчально-пізнавальної діяльності, розвитку емоційної сфери школярів, їх самостійності й творчої ініціативи.

Мотив навчання є внутрішньою причиною, яка спонукає учня вчитися. Він безпосередньо впливає на його ставлення до навчальної діяльності й позначається на якості набутих ним знань. [20]

3.4. Складнощі для вчителів та учнів у процесі застосування активних методів навчання

Висока кваліфікація вчителя є основною, а місцями і проблемою, при впровадженні активних методів у навчально-виховний процес. Проте існує ще ряд труднощів та проблемних питань на шляху застосування активних методів навчання на уроках географії.

Існує надмірність потрібної інформації, яку треба додатково проаналізувати до уроку. Наприклад, є теми, які недостатньо розкриті у підручниках, тому потрібну інформацію потрібно знайти з інших джерел. Або

ж, навпаки, інформації та матеріалів багато і важко серед усієї кількості інформації віднайти ту, яку найбільш доцільно використати на уроці.

Ще однією важливою проблемою є байдужість і незацікавленість учнів у високій якості здобутих знань на уроках географії. Це більше питання виховання та мотивації, адже навіть маючи хороші здібності, учень не має рядом негативних якостей: лінь, небажання розвиватись і т.д.

Крім того, учні у класі мають різний рівень підготовки до уроку, що, безумовно вносить дисбаланс в загальну атмосферу заняття, створює психологічну напругу і впливає на результативність. Пов'язують це з тим, що один учень пропонує декілька думок, фактів, аргументів для вирішення поставленого питання, а інший залишається пасивним учасником. Тому завдання вчителя не лише контролювати виконання завдань, але і слідкувати, щоб кожен учень був активним і міг висловити своє бачення проблеми.

Також є багато питань до оцінювання досягнень при груповій роботі. Тоді вчитель може залучати учнів до процесу фіксування участі у роботі на уроці своїх колег і разом оцінювати їхні досягнення.

Висновки

Сучасний урок суттєво відрізняється від своїх попередників. У його основі лежить такий підхід до навчання, який зорієнтований на розвиток особистості кожного учня; урок, який ґрунтується на самостійній діяльності учнів, їх самоорганізації, колективній навчальній діяльності [6].

За допомогою активних методів навчання діти сьомого класу набагато краще засвоюють весь матеріал, який подається вчителем на уроці, а також вчаться застосовувати набуті знання в реальному житті. Як зазначив французький філософ, математик, фізіолог, теоретик Рене Декарт: « Мало мати добрий розум, головне – добре його застосовувати» - і часто, на жаль, вчителі не звертають увагу на те, чи вміють діти користуватися інформацією, яку вони отримують у школі, адже, вона була завченою та не спрямованою на те, щоб користуватися нею в повсякденному житті.

Використання активних методів навчання, їхнє запровадження дозволяє вчителям, педагогам урізноманітнити процес викладення початкової інформації, тим самим у дітей формується та розвивається творче мислення, покращується уява, проявляється самостійність, тяжіння до самоосвіти, збільшується мотивація до навчального процесу, проявляється інтерес до нових знань, формують уміння застосовувати набуті знання в реальному житті, що являється дуже важливим чинником в психології освіти дітей.

На сьогодні активні методи і прийоми навчання стали невід'ємною складовою процесу навчання у школі, зокрема, і на уроках географії. Вони допомагають сформувати внутрішню мотивацію учнів до навчання, вміння аналізувати отриману інформацію, підштовхують дітей до саморозвитку та самоосвіти та бороти страх виражати свою думку. Разом з тим підвищується якість процесу навчання та рівень пізнавальної активності учнів.

Урок географії у 7 класі стає творчим, пізнавальним та цікавим. Таким чином розкривається творчий потенціал не лише учнів, а і педагога, який постійно шукає нові методи та прийоми навчання. Для різних видів уроків вони значно відрізняються. При вивченні нового матеріалу доцільно застосовувати

кооперативні методи, а при закріпленні знань – роботу у малих групах. Або навпаки, адже теми з географії для школярів 7 класу надзвичайно різноманітні.

У підсумку ми маємо відкриту сферу спілкування, яка характеризується взаємодією учасників, накопиченням спільних знань, можливістю взаємно контролювати та оцінювати. Тому перспективними є розробки уроків із застосуванням активних методів, зокрема, у 7 класі при вивченні географії.

Список використаних джерел

1. Барабаш Ю.Г., Позінкевич Р.О. Педагогічна майстерність: навч. посібник. Луцьк, 2015. 392 с.
2. Бондар І. Інтерактивні технології як засіб формування креативності старшокласників у процесі вивчення всесвітньої історії: Режим доступу: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/392/visnuk_7.pdf.
3. Вибрані педагогічні твори: у трьох томах. Т.1. Велика дидактика. Ян Амос Коменський; під ред. з біограф. нарисом і примітками проф. Красновського А. Л. К.: Рад. школа, 1940. – 248 с.
4. Волкова Н.П. Педагогіка: навч. посібник. К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 576 с.
5. Вчимося жити разом: посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (основна і старша школа) / Воронцова Т.В. та ін. К.: Видавництво «Алатон», 2017. 376 с.
6. Гільберг Т. Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах на засадах компетентнісного підходу. URL: <https://nuschool.com.ua/lessons/world/1-2klas/13.html>
7. Капранова М.Н. Як підготувати сучасний урок. *Педагогічна майстерня*. 2013. №12.
8. Ліскович Є. Ігри для перевірки знань учнів. *Географія та основи економіки у школі*, 2004. С.21-23.
9. Малафійк І.В. Дидактика: навчальний посібник. К.: Кондор, 2005. 397 с.
10. Маслова Н.М., Мирза-Сіденко В.М. Застосування інтерактивних технологій навчання на уроках географії як спосіб підвищення рівня пізнавальної активності учнів. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/en/aktualni-problemy-pryrodnychoi-osvity-stratehii-tekhnologii-ta-innovatsii/sektsiia-8-dosvid-navchannia-pryrodnychkh-nauk-v-zakladakh-osvity-ukrainy-ta-zarubizhzhia/10318-zastosuvannya-interaktyvnykh-tekhnologiy-navchannya->

na-urokakh-heohrafiyi-yak-sposib-pidvyshchennya-rivnya-piznavalnoyi-aktyvnosti-uchniv

11. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія 5-9 клас: І. М. Вітенко та ін. Київ. –2017. – 77 с.
12. Пометун О.І., Пироженок Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. К.: Видавництво А.С.К., 2006. 192 с.
13. Пометун О., Пироженок Л. Сучасний урок. Київ, 2004. С.64-66.
14. Проблеми викладання географії у школі: Конспект лекцій /укл. Кирилюк С.М. – Чернівці: Чернівецький національний університет , 2011. 124с.
15. Про освіту: Закон України від 5.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
16. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n984>.
17. Савчин М.В. Василенко Л.П. Вікова психологія: начальний посібник. Київ: Академвидав,2005. 360 с.
18. Смолкин А.М. Методы активного обучения. М.: Высшая школа, 1991. 176 с.
19. Федорчук В.М. Використання інтерактивних методів та. мультимедійних засобів у підготовці педагога: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський, 2003. 208 с.
20. Фіцула М.М. Педагогіка: навчальний посібник. К.: Видавничий центр «Академія», 2002. 528 с.
21. Шевченко Т.В. Використання групових форм роботи на уроках географії. Географія, 2012. №15-16. Ст.16-22
22. Фрейре П. Педагогіка пригноблених. К., 2003. 168 с.
23. Яськова Я.О. Використання інтерактивних методів у викладанні географії. Географія, 2006. №3. С.1-8.